

EUROPSKI KONTEKST HRVATSKE KULTURE I DIPLOMACIJE (Povijesno-filozofski pristup)

U radu se iznose neke temeljne filozofijske pretpostavke i sastavnice umijeća, biti, naravi, metoda i organizacije domaće višestoljetne, kontinuirane diplomatske djelatnosti u obzoru šireg europskog duhovnopovijesnog i kulturnoga prostora. Ukazujući na određene kulturne paralelizme, srodnosti i prožimanja, ukazuje se na širok dijapazon pitanja i aspekata (antropološki, etičko-moralni, pravni, ekonomsko-trgovački, politički, vjerski i dr.) djela i djelatnosti brojnih mislitelja u bogatoj plejadi autora od najranijih razdoblja do kraja 18. stoljeća, uglednih humanista, erudita i polihistora, pisaca, filozofa, povjesničara, govornika, "ambasadora" hrvatske filozofije i znanosti, također istaknutih diplomata, konzula, izaslanika i savjetnika diljem Europe i u domovini (I. Stojković, N. Modruški, F. T. Andreis, I. Polikarp Severitan, M. A. de Dominis, K. Ranjina, N. V. Gučetić, S. Gradić, F. i A. Vrančić, A. Dudić, B. Stay, J. Križanić). Svojim teorijskim refleksijama, djelima i raspravama te govorima o vladanju, diplomatskim misijama, idejama i koncepcijama unapređenja i političke, općedruštvene i kulturne izgradnje čovjeka pojedinca i zajednice, afirmiranjem ideja razuma, sporazuma, mira, jedinstva, pravednosti i tolerancije, na planu unutarnjih kao i međunarodnih odnosa, ali i praktičkim svojim djelovanjem i postupcima, pridonose oni općim spoznajama o ulozi i značenju diplomatskog umijeća kao integralnog dijela opće kulture, osnove ljudskog dijaloga i komunikacije. Obrazlažu se neke njihove filozofske dimenzije u sklopu opće povijesti kulturâ i civilizacijâ, te elaboriraju pitanja filozofijâ čovjeka i života starije hrvatske filozofske baštine, njene aktualnosti i poruka čovjeku modernoga društva.

O potvrdi hrvatskog kulturnog identiteta i njegova višestoljetna živa prisustva na europskoj kulturnoj sceni od srednjovjekovlja do novijega razdoblja, rječito govore brojna imena iz povijesti hrvatske filozofije, književnosti, znanosti i umjetnosti, pravne, crkvene i političke povijesti i diplomatike i dr. – djela humanista koji su se isticali presjajnim precima, čistoćom svetih običaja, znanjem "najplemenitijih jezika, izvrsnom sveobuhvatnom obrazovanošću, najuglednijim časnim službama", kako proslovi u svom žalobnom govoru – posmrtnoj pohvali lika i djela Fausta Vrančića u Veneciji, 1617. g. Ivan Tonko *Mrnavić*, čije tvrdnje i kon-

stacije imaju i šire odredbeno semantičko polje u kontekstu mnogih i međusobno različitih duhovnopovijesnih razdoblja.

To što spomenuti šibenski književnik i povjesničar, bilježi o europskim vezama i idejnim bliskostima s uglednim strancima (Erazmo, npr.) važi općenito za cjelokupni europski duhovnopovijesni i kulturno-politički prostor koji su školujući se, obrazujući i boraveći u zemljama Europe s različitih razloga, trgovačkih, političkih, vjerskih ili diplomatskih, tvorili kreativni pojedinci različita podrijetla, naroda i narodnosti, kultura, tradicija i svjetonazora, intelektualno otvoreni, vezani zajedničkim krugovima pitanja, problema, interesa, briga i dilema, egzistencijalnih i esencijalnih, motiva i težnji – kulturalnih, pansofijskih, spekulativnih i praktičnih radeći na jedinstvu Europe, podjednako vjerskom, društvenom i političkom.

“Nije prošao niti jedan dan da Francuz, Španjolac, Englez, Poljak, Grk, Armenac, Egipćanin, Afrikanac ili Judijac nije prešao prag njegova (Vrančićeva, prim. aut.) prebivališta, uvijek sa sve većom željom da se s njim u miru druži”¹, konstatacija I. T. Mrnavića koja se odnosi na diplomatski aspekt Vrančićeve djelatnosti, tipična je indikativna, gotovo paragmatski topos čitavog jednog povijesnog vremena, i njihovih nositelja, i vrijedi za sve europske zemlje. Čitava je Europa ogledalo utjecaja (kulturnog, društveno-političkog, vjerskog) duhovno bogatih, međusobno različitih znanstvenih profila (znanstvenici, bibliofili, misionari i dr.) što su ih imali kreativni pojedinci (“ambasadori znanosti”) u europskim sveučilišnim središtima, u akademijama, salonima i na dvorovima velikih vladarskih kuća od Beča do Napulja, Praga i Venecije, Budima, Rima i dvije obale Jadrana.

Bogata plejada historiografa starije i nove generacije različitih gledišta, stavova i škola, objašnjenja morfologije svjetske povijesti, pristupila je fenomenu *ideja kulturnih* paralelizama (ovdje naznačena već samim naslovom – predmetom našeg raspravljanja). U tom je protoku “saobraćaja” i razmjeni ideja posebnu funkciju odigrala diplomatska djelatnost, umijeće, metoda i organizacija diplomatske službe koju su predstavljali pojedinci, izaslanici, zastupnici interesa vlastite zemlje, pridonoseći time intenziviranju međunarodnih odnosa prvenstveno na vanjsko-političkom planu, ali i unutarnjem, te opće kulturnom, ekonomskom, znanstvenom: uloga *poslani(ka)*, *oratores*, *nuntii*, specifičnosti misija, svečanih audijencija u različitim prilikama, primanju darova, sklapanju i potvrđivanju ugovora, dokumenata i akata ima svoju povijesnu genezu, razvoj. Posebice je ona u ranim razdobljima vezana uz djelatnost obrazovnih filozofski školovanih pojedinaca – od Splitsanina *Tome Arhiđakona* u 13. st., Šibenčanina *Dinka Zavorovića*, *Mavra Orbi-*

¹ I. T. Mrnavić, *Govor na pogrebu Fausta Vrančića*, Venecija, 1617, Šibenik, 1993, dvoj. izd. (hrv. prij. O. Perić)

nija, Ivana Tonka Mrnavića do Ivana Luciusa/Lučića – kao najpoznatijih imena ranih hrvatskih diplomatskih pisaca, niz je i drugih ne manje značajnih pojedinaca koji su ostavili osobni doprinos u tom području. O tom svjedoče odluke i zapisnici Vijeća Dubrovačke Republike od 13. st. do 16. st., misije domaćih i stranih predstavnika (koji tu ostaju određeno vrijeme, a potom se vraćaju u svoje zemlje), i uloga domaćih konzula. To ostaje dragocjeni izvor ove djelatnosti kojoj su uvelike doprinikli i pojedinci iz redova filozofa.

* * *

Bogati opusi, znanstveni, filozofski, književni, filološki, politološki, hrvatskih autora značajni su za cjelokupnu intelektualnu povijest Europe. Oni ostaju podjednako i svjedočanstvom o kontinuiranom odnosu domaćih mislilaca sa stranim kulturama, talijanskom, njemačkom, islamsko-arapskom od najranijih vremena. *Herman Dalmatin* u 12. st. čije djelo predstavlja sintezu latinske tradicije i arapske nove znanosti – od posebne je važnosti za razvoj znanosti i filozofije. Svojim djelima i djelatnošću, niz je i drugih erudita i polihistora već za svoga života steklo znanstven ugled i priznanja europskih intelektualnih krugova i utjecalo kako na svoje suvremenike tako i buduće naraštaje koji će umnogomu svoja usmjerenja dugovati njihovim idejama.

* * *

U nizu tipološki raznorodnih djela različitih naraštaja hrvatskog humanizma koji djeluju u domaćim sredinama (Zadar, Split, Šibenik, Dubrovnik), također i u gradovima u sjevernoj Hrvatskoj, mnoga djela pripadaju općoj europskoj kulturnoj baštini. Njihovi autori zauzimaju ugledna mjesta i kao savjetnici, ministri i odgajatelji vladara, štoviše i kao pisci svojevrstnih “priručnika” onima koji se posećuju ne samo teorijski nego i praktički upravljanju državama. Uza sve posebitosti i razlike svjetonazora, usmjerenja i motiva, interesa i iskustva njihovih autora, u tim se djelima naziru i ocrtavaju i neki zajednički, opći duhovni sadržaj i misaoni dosezi određenih razdoblja, etičko-političko-društvena i vjerska problematika i vrlo određena pitanja funkcioniranja, konstituiranja i očuvanja državnog ustrojstva.

Humanist kao specifična društvena kategorija 15. i 16. st. sljedbenik je onih vrijednosti i ideala koji će biti temeljem cjelokupne društvene i kulturne obnove i u tom smislu osnovom stvaranja duhovnog kozmopolisa. Ideje o čovjeku kao misaono duhovnom ali i svjetovno praktičkom, djelatnom biću, prenositelju znanja i kulture, obdarena duševnim krepostima, očituju se posebice u području javne djelatnosti i poslovnih odnosa na kojima se temelji cjelokupan intelektualni i društveni život. Djela i rasprave o vladanju, diplomatskim misijama i ulozi govornika – predstavnika diplomatske profesije svjedoče o visokom znanju i humanističkoj kulturi njihovih autora, koji su i sami obavljali visoke dužnosti, pri-

donoseći tako osobno koristi i sreći pojedinca i državne zajednice, integrirajući u tu svrhu opće povijesne, državne, filozofske i druge spoznaje. Primjerice tako dubrovački književnik *Dominko Zlatarić*, đak filozofije i medicine, stvaralac i prevoditelj, obraćajući se Jurju Zrinskom, banu hrvatsko-slavonsko-dalmatinskom, savjetniku cara Rudolfa II i vojvodi Ugarskom, ističe i njegove diplomatske odlike: "... činite bez pristanka i s velicijem veseljem od svega krstjanstva letjet glas od vaše vrijednosti svud po svijetu; ni gdje čujem da sada s očitom silom, sad s junackom mudrošću pridobivate jakosti neprijateljske i činite tašte njih privare ...".

I dalje ističe on njegov ugled u govorničkom umijeću, moć njegovih *govora* koji nadilaze moć oružja: "... na sam glas vašega došastja raspršuju se sile neprijateljske i straže od njih tvrđina i gradova sve pristrašene odlučuju se prije shranit pridavši se, neg uzet branit se oružjem ... dosta da je potrebno kadgod otrt znoj i prah i primit kojegodi oblahšanje kojijem godi razgovorom naravi različne."²

Humanističko diplomatsko je umijeće stoga dio svake kulture i ima značajnu ulogu u povijesti civilizacije od antičkog doba do danas.

Jedna od temeljnih ideja humanista ona je o savršenoj prirodi koja se aplicira i na javne poslove ("bene attā e bene composita natura"). Odnosi se to i na shvaćanja o moralu, ekonomiji i vjeri kao i o politici i trgovini i dobrom vođenju mirovnih pregovora, zastupanju državnih interesa, umijeću pregovaranja. Tako se kvalitete dobrog diplomata podudaraju s općim pojmom čovjeka – savršena, svestrano obrazovana, koji u sebi spaja znanje, um, mudrost, razboritost, mjeru i ravnotežu kao i prirodne sposobnosti (čast, dostojanstvo, ugled, dobar ukus, uglađenost, gostoljubivost, plemenitost, disciplina života, postojanost, društvenost, tolerantnost, opreznost, utjecajnost).

Tu sliku upotpunjuje i humanističko obrazovanje, poznavanje jezika, retorike, gramatike, prava, morala i filozofije. Sve su to odlike koje rese profesionalnog savjetnika, ministra i ambasadora, umijeće koje se može naučiti i kojim se utječe na uspješnost u poslovima od javnog i općeg interesa, i jednako tako čitavoga dijapazona pitanja, kao ravnoteže snaga, suvremenosti, različitih kombinacija i studioznih analiza, političkih, društvenih, kulturnih i inih okolnosti, racionalnih ali i onih drugih, nepredvidivih, faktora iznenadivosti i rizika, odnosa slučaja i sreće. U konačnici riječ je o oživotvorenju *umne biti čovjekove*, njegova integriteta i slobode – principa kojem je sve podređeno – realitet i idealitet onog u čemu se sastoji vrijednost, svrha, zadaci i mjerila ljudskog djelovanja. Utoliko se *nacrt* savršena diplomata izgrađuje kroz panoramu pojedinačnih primjera kao jedne vrste filozofije čovjeka ujedno i filozofije života, kao njegova temelja i pretpostavke. U

² D. Zlatarić, *Prisvojtelomu i prüzvrsnomu gospodinu Đurđu knezu Zrinskomu...*, u: *Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća*, PSHK, knj. 11, Zagreb, 1972, str. 84, 85.

tom je nacrtu sadržan sadržaj humanističkog ideala sretnog pojedinca i sretne zajednice. Pravo biće čovjeka diplomate tako je ono javno vidljivo kao i ono koje se uvijek ne pokazuje, već određeni *compositum*, čiji je cilj vidljiv često u kasnijim učincima koja se ostvaruju u praksi.

Diplomatičko je umijeće tako u sferi praktičke filozofije koja nudi konkretne praktičke norme teorijskoj refleksiji – odvažnosti *na jedinstvo misli, riječi i djela* – procesa humanizacije čovjeka, vjere čovjeka u sebe i vlastite mogućnosti, vlastite svijesti o granicama ljudskih prava, zakona i odgovornosti.

U tom se smislu osobe koje vrše javnu službu, poput diplomata, ističu gotovo kao karizmatičke ličnosti, ujedno i ambasadori svjetske znanosti, a filozofska dimenzija postaje prepoznatljivom tek iz ovog motrišta u kojem je govorom, riječju kao mostom između ja i drugog, pojedinca i naroda, pojedinca kao zastupnika interesa jedne zajednice u dijalogu s onima druge zajednice tek omogućen put ka misaonoj i životnoj veličini. Ili, drugim riječima pohvala diplomatičkog umijeća, pohvala je to humanista ljudskom dostojanstvu.

Dužnost diplomata ne iscrpljuje se u vanjskom svom ocrtavanju, pa se to bavljenje ne svodi na puki ambadorski "posao", javne, prigodne, svečane govore i primanja, sudjelovanje u donošenju odluka i brizi oko njihova provođenja. Isto se tako ne svodi na erudiciju i teorijsku obaviještenost kako o tradicionalnim vrijednostima, najvišim autoritetima utvrđenih, tako i suvremenih ideja i stajališta, kulturnih, političkih, vjerskih.

Bavljenje diplomatikom kao specifičnim umijećem tako je na vrlo određen način isto što i filozofirati. To je ono što je u sebi sadržavala Sokratova majeutička metoda i u čem se krila tajna njegova velika uspjeha – filozofskog, govorničkog, i utjecaja, javnog, pedagoškog i političkog. Ne oficijelna katedarska filozofija nego životno praktička. I tad kad je šetao, prisustvovao gozbama, kad se šalio, pa sve do završnice kad je ispijao otrov, živio je on svoj misaoni životni *credo* – čin filozofije. Antička je poruka, uzor i ideal hrvatskim humanistima i latinistima temelj i osnov njihove političke mudrosti i općedruštvene djelatnosti: i onda kad su savjetnici ili tajnici, vijećnici, kad vode službenu prepisku s vladarima, općedržavničkog karaktera, kad obavljaju visoke državničke protokolarne pregovore ili razgovore osobnog karaktera, na djelu je u osnovi ostvarenje sjajna čina filozofiranja, ne tek retoričkog, demagoškog, lažnog domoljublja, skrivenog samo – ili koristoljublja, potvrda i opomena kako se ne ulazi olako, ili pod pritiskom, na silu, ili iz nekog lažnog motiva, zabave, samohvale, samodopadnosti, osobna interesa i promocije, u javne poslove.

* * *

Iz ranog razdoblja hrvatske kulturne povijesti značajna je pojava *Ivana Conversinija Ravenjanina (Johannes Conversini da Ravenna, Budim, 1343 – Venecija, 1408)*,

humanista, polihistora i kancelara, uz čiji opus različitog sadržaja, didaktičkog, povijesnog ("Historia Ragusii"), književno-filozofskog ("De fato", "De miseria humanae vitae"), njegov epistolarij, primjerice prepiska s piscem i filozofom Istraninom P. P. Vergerijem st. (1370-1444), tajnika pape Inocenta VII. u Rimu, 1406. g. poštovatelja znanosti i umjetnosti, valja pridodati i njegovo značenje u diplomatskoj povijesti. Kao dubrovački notar četiri godine (1384-1387), prethodno notar u Firenzi (1368), i osobni tajnik Franje I. Kararskog u Padovi (1379-82), Conversini je stekao i održavao trgovačko-ekonomske, političke i kulturne veze, te osobne veze sa znancima i prijateljima iz Italije, dopisujući se s visoko obrazovanim ličnostima, kancelarima i pravnicima svog doba. Nije ga to sprječavalo, štoviše, omogućavalo mu je da unekoliko i revidira svoja gledišta i uvjerenja u posvemašnju kulturnu superiornost Italije i afirmira vlastita stajališta o dubrovačkoj državnoj umješnosti – razvidna iz njegovih notarskih zapisa o prijateljskim odnosima Dubrovačke Republike i sicilijanskog kraljevstva (Ludovik II.). Njegovi dokumenti ukazuju na to kako on nije obavljao samo notarske poslove (oporuke, mirazi, kupoprodajni ugovori), nego i sastavljao povelje diplomatskog značenja i bio štoviše, svjedokom pri važnim događajima (predaja danka Stjepana Tvrtka I., predaja jeruzalemskog danka, 1386 g., povjerljive diplomatske misije u Firenzi, Bologni, Rimu). Njegova poznanstva s talijanskim humanistima Boccacciom i Petrarkom, i prijateljske veze s firentinskim kancelarom Colucciom Salutacijem, humanističko obrazovanje i pripadnost grčkoj orijentaciji talijanskog humanizma, čemu su pridonijele i tadašnje prilike i događaji (1453. pad Carigrada), odnosi s grčkim izaslanicima i bjeguncima iz Carigrada, utjecali su kako na njega osobno tako i u cjelini na pojavu novog tipa kulture humanizma 14. stoljeća. Conversini održava veze s humanističkim piscima i znanstvenicima s kojima raspravlja o mnogim pitanjima, književnosti, medicine i astronomije (P. P. Vergerije, Marko iz Trevisa, venecijanski astronom, F. Zabarella, diplomat i kardinal, Marsilio de Sancta Sophia, filozof-averoist i dr.) što čini Conversinija jednom od najistaknutijih osobnosti humanizma 14. stoljeća, koji je prema riječima D. Kniewalda³ utjecao i na neke značajne europske mislioce (Guarino da Verona, Vittorino da Feltre).

* * *

Humanistički model europske kulturne duhovnosti strukturiran je idealom društveno-etičke i političke homogenosti, zasnovane na principu međusobne komunikacije, razmjene mišljenja, uzajamnog *dijaloga* (prvenstveno s antikom) –

³ D. Kniewald, *Joannes Conversini de Ravenna, dubrovački notar 1384-1387*, Glas SAN, CCXXIX – odel. lit. i jezika NS 3, 1957, str. 39-160; F. Rački, *Ivan Ravenjanin, učenik Petrarkin, dubrovački kancelar (1384-1387) kano preteča humanizma u Dubrovniku*, RAD JAZU, LXXIV, 1885, 162; v. također: K. Jireček, *Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner*, Archiv für Slavische Philologie XXVI, I, 1904, 191; J. Tadić, *Pisma i uputstva dubrovačke republike*, Beograd, 1935.

umijeća vođenja *razgovora*, ne samo kao sredstva sile, političke moći, nego i pretpostavke i mogućnosti izgradnje duhovnog kozmopolisa. Utoliko je humanistička retorika kao jedna od temeljnih disciplina *studia humaniora* (uz gramatiku, filozofiju, pjesništvo), zasnovana kako na znanju, erudiciji, eleganciji, ljepoti, sugestivnosti i uvjerljivosti riječi / govora – estetičkim dimenzijama (formulama i obrascima pisanim na latinskom, službenom jeziku diplomatskog ophođenja ali i u književnom žanru poslanica i posebice u *modus epistolandi*, panegiričkim govorima i dr.) – ali isto tako i s etičko-filozofskim konotacijama.

Govorničko umijeće postaje pretpostavkom javne djelatnosti, posebice političke teorije i prakse, a govornik sinonimom idealnog čovjeka.

Hrvatski humanizam do 16. stoljeća čini jednu izuzetno značajnu dionicu zajedničke zapadnoeuropske baštine. Retorika zauzima jedno od značajnih sastavnica filozofskog opusa hrvatskih humanista. Svojim društvenim karakterom i kozmopolitskom dimenzijom ona postaje temeljem izgradnje kulturnog ekumenizma, sredstvom oslobađanja čovjeka u novim povijesnim okolnostima, još uvijek zadržavajući nešto od srednjovjekovnog (propovjedničkog) oblika.⁴

U svojoj slici / poimanju idealnog trgovca (čovjeka), Dubrovčanin *Benedikt Kotruljević / Benedetto Cotrugli* (1416-1468), prvenstveno ekonomski klasik, a potom i značajni predstavnik humanističke duhovne obnove i član napuljskog humanističkog kruga oko aragonskog dvora, sabrao je i svoje osobno iskustvo uspješna poslovna čovjeka. Nije mu promaknula ni figura poklisara raznih knezova, gospode i vlasti (ambasadora) i njihovih idealnih vrlina - govorničko umijeće, svestranost, znanje i obrazovanje – bez kojih, ističe on, nevjesto i kao bez “izvrzna začina” oni “ispadaju kao magarac pred lirom i kao poluljudi dapače kao životinje”.⁵ Primjere za to pruža bogata povijest niza domaćih diplomata. Talijanski humanist *Filip de Diversis* iz Lucce koji jedno vrijeme boravi i djeluje u Dubrovniku kao upravitelj tamošnje gramatičko-retoričke škole (1434-1444), autor *Opisa Dubrovnika*, kojemu je između ostaloga bila poznata Conversinijeva *Povijest Dubrovnika*, obazire se i na položaj i ulogu govorništva: “Buduci, pak, da se u ovo doba nametnula ne samo meni, nego i čitavome svijetu takva i tolika dužnost govorenja da u našem vijeku od nje dostojnije i uzvišenije nikad nije bilo i neće biti.” Piše on i svoju pohvalu govorničkom umijeću u govoru (održanom 1438. g.) Sigismundu Luksemburškom, kralju Ugarske i Češke.⁶ Neskromno pritom ne skriva

⁴ usp. Z. Janeković-Römer, *Dubrovački govori Filipa de Diversis: Kratka pouka o humanizmu*, u: *Filip de Diversis, Dubrovački govori u slavu ugarskih kraljeva Sigismunda i Alberta*, HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb-Dubrovnik, 2001.

⁵ usp. B. Kotruljević, *O trgovini i o savršenom trgovcu*, Dubrovnik, 1989 (tal. izv. i hrv. prij. Ž. Muljačić), str. 319.

⁶ *Filip de Diversis, Dubrovački govori*, op. cit., str. 55.

on vlastit um, rječitost i govorničku vještinu, koje mu ipak, uza svu težinu i veličinu teme, dozvoljavaju prihvatiti se tražene obveze. On jednako tako u svom govoru spominje ugledne govornike i diplomate dubrovačke humaniste i "urese Ilirije": Marina Restija i njegove diplomatske misije (Venecija, Ancona), vlastelina Bartola Zamagnu, Lovru de Sorgo, poslanike na ugarskom dvoru, Paska Restija i njegovu uglednu diplomatsku karijeru, Marina Gondolu, Vlaha de Georgija (zvana Tamaric) i Ivana Gondolu. Iskaz jednog stranca nije tek znak kurtoazije i pomodnosti, nego njegova poznavanja i respektiranja pojedinaca značajnih za javni društveni i unutarnji i vanjski politički život Dubrovnika onoga doba.

* * *

Među onima koji su utirali puteve budućem vremenu i ostavili zapažene priloge kulturi europskog i hrvatskog humanizma mnoge su slavne ličnosti, među njima djelo i djelovanje *Ivana Stojkovića* (*Joannis Stoycus de Ragusio*, Dubrovnik, 1392 – Lausanne, 1443). Ovaj je istaknuti humanist ("Tractatus de Ecclesia"), dominikanac, kardinal, ambasador (legat) kod pape Martina V. i cara Sigismunda. Doktor teologije ugledni je govornik na crkvenim saborima (Pavia, Siena, Basel) kao delegat Pariškog sveučilišta i kao delegat Crkve bosanske. U svojim govorima i u diplomatskim misijama zalaže se protiv hereze i sudjeluje u raspravama stoljeća oko husitskog pitanja. Njegova je djelatnost usmjerena oslobađanju kršćanskih zemalja od Turaka i zalaganja za društvenu i vjersku jedinstvenost Europe čemu su posvećene i njegove diplomatske misije. Usredotočen na pitanja reforme Crkvene vlasti i na mirotvorne dogovore, nastoji Stojković na uspostavljanju ravnoteže međusobnih ljudskih odnosa na međunarodnom planu, kao bitne orijentacije u rješavanju tih odnosa.

Praksa života i politika ostaju u Stojkovićevu cjelokupnom djelovanju jednom od davnašnjih poruka suvremenom svijetu punom heterogenosti modernih društava, politikantske propagande i isprazne retoričnosti, totalitarizmu vodećih sila Zapada i ugroženosti čovjekova dostojanstva.⁷

* * *

Iz prve generacije hrvatskog humanizma 15. st. *Nikola Modruški* (Kotoranin, o. 1427-1480), biskup senjski (1457. imenuje ga papa Kalikst III.) i modruški (1461. imenuje ga papa Pio II), istaknuti humanist, filozof, teolog, povjesničar i bibliofil, papin je legat na dvoru kralja Stjepana Tomaševića u Bosni, a potom ga (1463.) papa Pio II. šalje na ugarski dvor Matije Korvina u Budimu (savjetnik je njegova

⁷ Joannis (Stojković) de Ragusio, *Tractatus de Ecclesia* (izd. A. Krchňák, F. Šanjek, M. Biškup), Hrvatska Dominikanska Provincija et Kršćanska sadašnjost, Zagrabiae, 1983; F. Šanjek, *Ivan Stojković i počeci humanizma u Hrvata*, "Dani hvarskog kazališta", XVI, *Hrvatski humanizam – Janus Pannonius*, Književni krug Split, 1990, str. 278-286.

kancelara) i sudjeluje u kulturnom i javnom životu Ugarske, održavajući bliske odnose s istaknutim humanistima i vladarima svoga doba.

Široka je djelatnost N. Modruškog (crkvena, govornička, književna) i njegovo sudjelovanje u pitanjima društvenog, kulturnog, političkog života njegova vremena, između ostalog i diplomatskog. Za razdoblje njegova djelovanja u senjskoj i modruškoj biskupiji vezano je i zalaganje na podržavanju glagoljaštva u bogoslužju i za rad prve hrvatske tiskare. Obnašajući i državničke dužnosti u talijanskim gradovima sudjeluje on u mnogim diplomatskim i vojnim misijama (borbe na Levantu i u Maloj Aziji) o čemu izvještava u svojim djelima (*Defensio ecclesiae libertatis*, 1479., "Obrana crkvene slobode", *De bellis Gothorum*, o. 1473-74, "O Gotskim ratovima"). Modruški je bio i vicelegat kardinala P. Riarija u Perugi, i osobno je pomagao opremanje papinske flote za rat na Levantu. Povodom smrti kardinala, drži Modruški u Rimu 1473. pogrebni govor kojeg objavljuje 1474., koji je primjer najstarije poznate prozne inkunabule u Hrvata.⁸

* * *

Trogiranin *Fran Trankvil Andreis* (*Andronicus Parthenius*, Trogir, 1490 – Trogir, 1571) humanist, povjesničar, filozofski pisac, pjesnik, između ostalog profesor latinskog jezika u Leipzigu, u diplomatskoj je službi na francuskom dvoru (1526), i njegov predstavnik u Mlecima (1535, 1536), i na dvoru Ivana Zapolje (tajnik) uz A. Vrančića i S. Brodarića istaknutog pisca, povjesničara i diplomata (Jerošin, o. 1480. – Vác, 1530.) uspješna u diplomatskim misijama i mirovnim pregovorima, te pomoći u borbama protiv Turaka. Piše o povijesnim događajima u Ugarskoj. Poslanik je u službi Habsburgovaca, ali diplomatsku karijeru napušta, jer mu ne uspijeva da Turska ustupi Ugarsku Ferdinandu. On se živo zalaže za jedinstvo zapadnih zemalja protiv Turaka (*Ad optimates Polonos admonitio*, "Opomena poljskim velikašima", Krakov, 1545). Održava on veze s istaknutim europskim humanistima kulturnog i političkog života (L. Vives, J. Laskaris, Erazmo). Drži govor pred carem Maksimilijanom u Augsburgu 1518. g. Svojim filozofskim i teološkim traktatima i dijalogima objedinjuje svoje zavidno obrazovanje, znanje i iskustvo, slijeđeci platoničko-stoičko-kršćansku tradiciju mišljenja. Cjelokupno djelo i djelovanje ovog istaknutog predstavnika hrvatskog humanizma svjedočanstvo je europske kulturne, političke i duhovne povijesti.

* * *

Utjecaj i recepcija djela i ideja velikog europskog humanista Erazma Roterdamskog u Hrvatskoj bilježi se značajnim imenima hrvatskog latiniteta (*Marko*

⁸ J. M. Mc Manamon, *Funeral Oratory and the Cultural Ideals of Italian Humanism*, Chapel Hill, London, 1989.

Marulić) posebice humanističko-renesansnog razdoblja i intelektualnim i kulturnim vezama (prijateljavanja, korespondencija) s filozofima, piscima i državicima.⁹

Uz svjedočanstva Erazmova o njegovu zanimanju i poznavanju hrvatskih zemalja, vezanom uz političko-vojna pitanja, valja naglasiti i njegovo značenje i dodire s istaknutim domaćim crkvenodostojnicima i diplomatima europskog značenja. Korčulanin *Jakov Baničević* (1466-1532), tajnik cara Maksimilijana I. i Karla V., sudionik sabora u Augsburgu i Wormsu, dopisuje se s Erazmom (samo jedno pismo Baničeviću, do sad poznata i sačuvana tri Erazmova u kojima se referira kontroverzna situacija oko Reuchlinova slučaja, u kojem Erazmo spominje kratko Dragišićevu obranu J. Reuchlina koji jedan primjerak Erazmo posjeduje, Erazmov prijevod Novog zavjeta na latinski jezik i njegovo traženje zaštite kod Korčulanina pri posredovanju kod njegova slučaja kod saskog vojvode¹⁰). Štovanje, zadivljenost i pohvale velikom europskom uzoru humanista iskazuje i visoki diplomat Ludovika II. i kancelar Ivana Zapolje, *Stjepan Brodarić* (1490-1539), autor govora pred papom Hadrijanom VI. (1522) i povijesnih djela (pr. opisa Mohačke bitke i dr.).¹¹

Erazmova prepiska s Trogiraninom F. T. Andreisom, kojeg uvrštava kao sugovornika u svoju "Pjesničku gozbu" (*Convivium poeticum*, 1523), također je jedan od daljih primjera Erazmova prisustva u hrvatskom kulturnom prostoru (premda više kurtoazne naravi, kako to ističe B. Lučin).

O eventualnim osobnim odnosima između Erazma i *Antuna Vrančića*, primasa Ugarske i ostrogonskog nadbiskupa, do sada ne postoje materijalne potvrde izuzev naznake o njihovu prijateljstvu u djelu Alberta Fortisa, "Put po Dalmaciji" (*Viaggio in Dalmazia*, 1774).

Istranin *P. P. Vergerije ml.* (1498-1565), član protestantskog kruga u Urachu, održava također prepisku s Erazmom, s odmakom od njegovih "heretičkih" ideja.¹²

Uz spomenute primjere recepcije Erazma u Hrvata, Erazmo je također bio poznavalac, štovatelj i sljedbenik ideja i utjecaja nekih hrvatskih pisaca (*Ivan Stojković*, 1390-1443) što je rječit primjer kulturnog i intelektualnog ozračja u kojem se postupno izgrađivala i odvijala razmjena ideja, uspostavljale osobne i posredne

⁹ M. Breyer, *O Erazmu Rotterdamskom*, almanah "Ostvarenja", Zagreb, 1947, str. 197-205; K. Pranjić, *Erasmii Rotterodami Echo and Receptio in Croatia*, Russian literature, 37, 1995, str. 587-602.

¹⁰ B. Lučin, *Korespondencija Jakova Baničevića i Erazma Rotterdamskog*, Godišnjak grada Korčule 3, 1998, str. 41-60.; isti, *Erazmo i Hrvati 15. i 16. stoljeća*, »Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine«, 59-60, 2004, str. 5-29.

¹¹ S. Brodarić, *Mohačka bitka 1526*, prev. S. Sršan, Vinkovci, 1990.

¹² *Peter Pavel Vergerij ml. Polemični mislec v Evropi 16. stoletja, ob 500-letnici rojstva, "Acta histriae" 7(VIII)*, Koper, 1999.

veze, sakupljala, prevodila, tumačila djela velikih autoriteta, uzora, zajedničkog europskog filozofskog dijaloga, u koji su uključeni i hrvatski mislitelji koji su svojim znanjem, obrazovanošću kao i javnim djelovanjem uza svu raznolikost i posebitosti, pridonosili zajedništvu europskog kulturnog i duhovnog obzora.

To je prisustvo i raznoliko artikulirano u opisima, u filozofskoj literaturi i književnim vrstama, u govorima, poslanicama, epigramima, epistolografiji, dijaloškim traktatima i komentarima. Utemeljeno na velikim idealima starine, mudrosti, rječitosti i učenosti, svekoliko *djelo* hrvatskih mislitelja starijega razdoblja nije iščezlo iz predmeta refleksije globalističkoga svijeta današnjice i njihova omjeravanja spram svjetskih mjerila i parametara vrednovanja kulture.

O spoznaji značenja i vrednovanju bogate domaće filozofske i kulturne baštine moguće je steći koliko-toliko primjerenu i pravu sliku isto – i raznosmjernosti primanja i predavanja ideja, te nazovimo i kulturne simbioze kao konstitutivne duhovne sile civilizacijskog života Europe.

* * *

Šibenčanin *Ivan Polikarp Severitan* (Barbeta Sicensis, Policarpus Severitanus, Šibenik, 1472 – Rim, 1530), humanist, dominikanac i pjesnik, rektor generalnog učilišta u Perugi, bio je profesor književnosti i filozofije u Italiji i govornik. Severitan je prvi hrvatski politički teoretik koji je svojom političkom mišlju stekao europski ugled. Svoje djelo *Monoregia* u četiri knjige posvetio je Urbinskom vojvodi Francescu Maria Rovere (1522.g.). Severitanovo djelo analitički minuciozno i eruditski raspravlja o ustrojstvu države i vladaru, o čitavom ljudskom životu (“totius humanae vitae”), o običajima vladara, dobro uređenoj državi i vlasti. Severitan ne govori kao ulagivač i laskavac (“assentator”, “adulator”), kao lažni savjetnik, kakvih je mnogo u njegovo doba, bez zasluga, željnih varljivih dobara. Ističući slavne primjere Serenissime, koja nikog ne vrijeđa, nikada prva ne pokreće ratove, bori se za pravdu, drži se zadane riječi pa i one neprijatelju, ističe Severitan njenu državničku i političku *mudrost*.

Upravo o državničkoj i političkoj, stoga i o mudrosti savjetnikâ vladara posvetit će on značajan dio svog djela i o filozofiji vladanja. Spoznaja sadašnjosti, pamćenje prošlosti i predviđanje budućnosti zavise o mudrim i vještim ljudima, onima koji obavljaju državne službe, koji znaju upravljati u cilju općeg dobra i mira. Kao najbolje savjetnike Severitan smatra starije osobe, mudrace, one široka duha.

“Uloga ove vrline je da se spozna sadašnjost, očuva pamćenje o prošlosti i predvidi budućnost. Stoga će vladar staviti u svoju službu mudre i vješte ljude. Život onih koji obavljaju službe za državu bit će hvalevrijedniji nego život običnih ljudi i on (vladar) će skupa s njima veličinom svojega duha uresiti te službe. Oni će znati upravljati građanima za opće dobro bez čuvstvene pomutnje i svima će

pravedno raspodijeliti ono čim se trguje da bi se sačuvao mir. Ako ovo izostane, rađaju se nesloge i razdori. Mudrost i briga za državu pobrinut će se da ne dođe do toga. Onaj koji ne zna puno o vrlini, ne može se njom koristiti, jer i po svojoj prirodi nedostaje mu pravednosti i dobrote, koja dopunjuje opći zakon. Najveće pravo pak često bude najveća nepravda, jer mudrac rijetko donosi propis. Nerazborit čovjek tada se smatra najboljim vojskovođom kada pomućena duha i pun žuči, javno ili skriveno, hvali neznalačku svjetinu, a onaj koji se svojim običajima ističe pred drugima, u svim poslovima takvim se prikazuje kako to zahtijeva dobrobit kraljevstva”.¹³

O službi državnih savjetnika Severitan dalje piše: “Pripremajući skupštine ne treba se obazirati ni na kakve osjećaje, nemire ili pomućenja duha, već ondje gdje se radi o dobru države treba se obratiti na savjet starijim i mudrim, a ne neznalačkom puku. Njemu (puku) nedostaje suglasnost o ozbiljnim stvarima, jer zbog manjka mudrosti često mijenja mišljenje. Vrlina je pak u tom, kad se nešto započne, da se tako postojano i nastavi i dovrši djelo. Od ovoga je stoga daleko neotesana vrsta ljudi, koji, budući da sami po vlastitoj vrlini ne mogu biti dobri i hvaljeni, učenima prigovaraju zbog mudrosti i govore im da kao učeni bardī čitaju, a da loše vladaju, kao da je čitanje protivno mudrosti. Bez njega (čitanja) ništa se ne može kako treba razumjeti, niti beskoristan čovjek ništa ne može napraviti. Bez pravilna rasuđivanja ne može se doći do mudrosti, a njezin tvorac i upravljač je mudrac. Neka se drži to za igru sudbine da oni koji nisu požudni za službama, svojom voljom ih zatraže, ponuđenu prihvate i nikad je se ne odreknu. Vjetrogonja je onaj koji prezire mudre, ali ne ljutim se na njega ako je to način na koji može upravljati svojim robovima. Koristim se pravilnim rasuđivanjem, pa zazirem od toga kao svaki mudar muž, u čemu se zapravo očituje veličina duha. Ne treba se ničemu diviti ili težiti što je izvanjsko.”¹⁴

U svojim se razmatranjima Severitan koristi brojnim primjerima državnih uređenja i odlika vladara kako klasične starine tako i onima iz suvremene povijesti vlastita vremena (mantovanska kneževina, Venecija i drugi gradovi, papa Leon X. i dr.) i stvarnim događajima. Slijedeći aristotelovsko-tomistička etičko-politička stajališta i načela i zastupajući temeljni ideal aristokratskog državnog uređenja, vodi Severitan računa o konkretnim potrebama čovjeka svoga doba i o prilikama, novim koncepcijama poimanja svijeta još uvijek u sebi dihotomičkog, ideala znanja i obrazovanja ali i bijede i korupcije, nemoralna i nasilja, prijevara, vremena koje je dalo Macchiavelija i Guicardina. Na suprotnim pozicijama od Macchiavelijevih, Severitanovo je humanističko uvjerenje zasnovano na oživotvorenju humanih

¹³ Ivan Polikarp Severitan, *Monoregija*, Zagreb, 1998, str. 173 (hrv. prev. B. Nikšić, Z. Blažević).

¹⁴ *ib.*, str. 175.

vrlina ("virtù") i evangeličkih ideala. Premda nezapaženo u europskoj političkoj povijesti, djelo čiji nijedan primjerak nije zabilježen u Hrvatskoj, a autorovo ime, porijeklo i nacionalna pripadnost ostali upitnima (S. M. Crijević, dubrovački povjesničar smatra ga Grkom), ono zaslužuje pažnju proučavatelja hrvatske političke i kulturne povijesti i filozofske historiografije, te primjerene prosudbe i objektivna znanstvena vrednovanja.

* * *

Filozof, matematičar i fizičar, *Marko Antun de Dominis* (Rab, 1560 – Rim, 1624), senjski biskup (1600.) i splitski nadbiskup (imenovao ga papa Klement VIII., 1602. g.), windsorski dekan i prvi Hrvat doktor teologije na engleskom Sveučilištu, među ostalim je bio i značajna osoba europske diplomacije svog vremena. Sudionik je diplomatskih pregovora i misija kod cara Rudolfa u Pragu, nadvojvode Ferdinanda u Grazu, pri diplomatskim pregovorima o englesko-španjolskom kraljevskom braku, u pregovorima u Veneciji i kontaktima s Gondmanom, španjolskim poslanikom u Londonu, i dr.

U svom djelu "De Republica ecclesiastica" (1617) nastojao je na reformi duhovne biti Crkve i ostvarenju ideje sjedinjenja crkava i religija. Svojom kritikom papinstva došao je u sukob s ortodoksnom vjerom, oduzeta mu čast i funkcije, te je utamničen u rimskoj Anđeoskoj tvrđavi, te već mrtav osuđen i spaljen na Campo di Fiori, a prah mu bačen u Tiber.

De Dominis je jedan u nizu primjera povijesne empirije koja je svoju viziju jedinstvene Europe gradila na arhetipu jedinstva crkava, na humanističko-religijskom idealu dijaloga koji je uvažavao pluralizam mišljenja i vjera. Kao društveno-povijesni temelj i ideal, vizija boljeg svijeta, sreće, tolerancije i slobode, taj je arhetip sjedinjavao načelo slobode čovjeka bez koje nije moguća ni ona religijska, i jednako tako religijske slobode kao pretpostavke opće slobode.

De Dominisov san – program kršćanske obnove i moralnog preporoda – usmjeren modernizaciji i humanizaciji društva nije u tom smislu, uza sve mijene vremena izgubio na svojoj aktualnosti i svoju transhistorijsku projekciju. Dio tog ideala i vizije kao konstante i univerzalne poruke modernom vremenu čuva kao sadržaj i nasljeđe tradicije i teologijsko-filozofska misao novog vremena, koja se vraća idealima čovjeka i njegova dostojanstva i kao političkog bića, idealu jednakosti, bratstva i slobode.

* * *

Federik Grisogono, zadarski liječnik, astrolog, filozof i prirodoznanstvenik 16. st. (Zadar, 1472 – Zadar, 1538) profesor je filozofije, matematike i astrologije na Padovanskom arhileiceju, ali je također obnašao i visoku političku funkciju u Zadru kao savjetnik kneza.

* * *

Klement Ranjina, dubrovački filozof, teolog i govornik, dominikanac (Dubrovnik, 1482 – Dubrovnik, 1550), obavljao je i značajne diplomatske misije kod rimskog pape Pavla III., kod Habsburgovaca¹⁵, a isticao se također svojim zaslugama za Dubrovačku Republiku i njenu zaštitu od Turaka.

* * *

Visoke crkvene i svjetovne (u ovom slučaju diplomatske) službe, što su ih, uz svoje filozofsko obrazovanje i djelatnost obnašali naraštaji istaknutih hrvatskih mislitelja, ukazuju na usko prožimanje spekulativne, refleksivno-teorijske i praktičko-djelatne životne dimenzije, etičko-moralnih postulata bitnih za izgrađivanje društvenih odnosa utemeljenih na razumijevanju i promišljanju historijskih prilika, događanja i njihovih aktera. Praksom su na taj način teoretici države ispitivali i potvrđivali svoja teorijska uvjerenja i stajališta. To što je primjerice *Nikola V. Gučetić* u 16. st. (Dubrovnik, 1549 – Dubrovnik, 1610) formulirao u svojim građanskim naputcima u djelu *Dello Stato delle Republiche* ("O ustroju država"), oživotvorujući ih između ostalog i kao sedam puta izabran knez Dubrovačke Republike. Njegovi se odgovori odnose na teorijska promišljanja o naravi diplomacije, na refleksije i analize o vođenju razgovora na svjetskom planu, s vladarima i vladarskim kućama, u prilikama mira i rata, sporova i nesloga, pregovora i saveza sa susjedima, prijateljima i neprijateljima, nepodcjenjivanja neprijatelja, umješnosti vlastitih traženja i dobivanja, svjetovnog vladanja i gospodarenja (koji su gotovo "božanska stvar", prema riječima Dubrovačkog renesansnog filozofa)¹⁶, provođenja zakona i dr. Plemenitost duha, bistrina, mudrost, ugled i razboritost u pitanjima prijateljstva i ljubavi, sloge i zakona te načina i spremnosti njihova provođenja i očuvanja, ponajbolje se očituju u javnim službama. Ove svoju pretpostavku imaju u filozofiji riječi i kulturi dijaloga zasnovanu na znanju, iskustvu i spoznaji općeg dobra, poznavanju zakona i upravljanja zemlje i država s kojima se ide u pregovore, te unutarnje i vanjske politike. Gučetić je tako na temelju vlastita velika osobna iskustva i vlastitih spoznaja u upravljanju Republikom bio svjestan potrebe organiziranja posebnih službi (time i diplomatskih poslova, ali i osuđujući konvencionalne diplomacije) radi što uspješnijeg funkcioniranja općeg i pojedinačnog dobra i sreće:

"Zaslужili su svaku pokudu u državama savjeti kad se htjelo posavjetovati [gledajući samo] na korist, a ne na čestitost, jer korist je oduvijek bila od male pomoći onoj državi koja je prezrela čestitost. Tako je smatrao Aristid, prozvan pravednim prema mišljenju Atenjanina Temistokla."¹⁷

¹⁵ O čemu i piše u svojim latinskim djelima.

¹⁶ N. V. Gučetić, *O ustroju država*, Golden Marketing, Narodne novine, Zagreb, 2000, (prev. S. Husić, N. Badurina), str. 481.

“Vladar je obvezan nepovredivo se pridržavati sporazuma koji je sklopio sa svojim podanicima, kao i s tuđincima, niti ih igda može prekršiti ili razvrgnuti bez njihove izričite suglasnosti i bez da povrijedi pravdu, jer sâm se Bog obvezao ispuniti svoja obećanja, kako reče Naučitelj u *Izrekama*.”¹⁸

“U državi su mi više po volji savjetnici koji dobro savjetuju i prosuđuju, premda vode izopačen život, nego oni ispravnog života, ako su slabe prosudbe i još lošijeg savjeta. Koliki glupo govore: “To je čestit čovjek, predajmo mu stoga upravljanje državom, premda je glupan.” Nesretnici, ne znaju da se lađom upravlja zahvaljujući pameti i iskustvu kormilara, a ne njegovoj dobroti. No uistinu su nesretne one države gdje vladaju kako opaki, tako i neznalice.”¹⁹

Sposobnost, ugled i dostojanstvo osobe izaslanika u vlastitoj zemlji i pred svijetom, povjerenje, ne korištenje službe ili položaja, dobro rasuđivanje, snaga duha, opreznost (primjer poslanicima bogatih Samničana i dr.)²⁰ i niz drugih odlika i diplomatske službe postaju na taj način uporišni stupovi na kojima se očuvaju države. Umijeće uspješna vođenja države i politike kako ga vidi i definira Gučetić – filozof i političar, sabrao je on u jednoj rečenici, u 164. građanskom napatku, a taj glasi:

“Izaslanici koji za državu obavljaju poslove na temelju općeg povjerenja koje im je dano, moraju shvatiti da se to opće povjerenje proteže na sve ono što će prepoznati kao korisno i na dobrobit zajednice i ni na što drugo.”²¹

* * *

Diplomatski predstavnik Dubrovačke Republike pri Svetoj Stolici opat *Stjepan Gradić* (Dubrovnik, 1613 – Rim, 1683), polihistor, znanstvenik, književni i filozofski pisac, utjecajna je i istaknuta ličnost rimskog društva i javnog, kulturnog i znanstvenog života Dubrovnika. Član je mnogih akademija (padovanske književne i rimske književne i znanstvene akademije kraljice Kristine), kustos i upravitelj Vatikanske knjižnice i posrednik u nabavci hrvatskih djela Cosimu Medici. Gradićevo svestrano bavljenje obuhvaća široka područja, od filozofije, teologije, prava, povijesti, matematike, do praktički primjenjivih znanja (optika, hidromehanika, meteorologija, nautika). Niz je Gradićevih djela ostalo u rukopisu (o astronomiji, o Otomanskom carstvu, o akceleraciji, o venecijanskim lagunama i dr.).

¹⁷ isti, *Građanski napatci za upravljanje državom*, u: *Nikola Vitov Gučetić, O ustroju država*, op. cit., str. 500.

¹⁸ ib.

¹⁹ ib.

²⁰ op. cit., str. 400.

²¹ op. cit., str. 502.

Među ostalim svojim brojnim zanimanjima i visokim društvenim funkcijama, Gradić je i stručni savjetnik pri Kongregaciji indeksa za cenzuru knjiga, a radio je i kao kustos Vatikanske knjižnice i njen upravitelj, brinući o nabavci rijetkih knjiga i fondova.

Kao vrstan i ugledan diplomat međunarodnog ugleda, on sudjeluje u mnogim misijama i zalaže se za rješavanje problema slavenskih naroda, posebice u ratovima protiv Turaka, i za ostvarenje ideje stvaranja saveza europskih naroda. Velike su njegove zasluge za Dubrovačku republiku, primjerice za otvaranje isusovačkog odgojnog školskog zavoda "Collegium Ragusinum" (1658). Velik je njegov angažman u političkim, ekonomsko-trgovačkim, obrambenim, kulturnim i vjerskim pitanjima Republike, što mu je bilo omogućeno zahvaljujući upravo visokim funkcijama koje je obavljao. Posebice veliku zaslugu ima njegova pomoć Dubrovniku poslije potresa 1667. g. kao i skrb za unutarnju samostalnost i međunarodni ugled Dubrovačke Republike. Nadasve je važan Gradićev udio u uspostavljanju znanstvenih veza Dubrovnika s domaćim i europskim krugovima (Split, Trogir, Zadar, Italija, Francuska, Njemačka), o čemu svjedoči njegova velika korespondencija (više od 2000 pisama), govori i veze (papa Aleksandar VI., Švedska kraljica Kristina) s francuskim isusovcima, filozofima i teolozima.

* * *

Šibenski renesansni polihistor, filozofski pisac i leksikograf *Faust Vrančić* (Šibenik, 1551 – Venecija, 1617) uz prirodnoznanstveni rad, bavi se i diplomacijom i angažiran je u raznim upravnim i državnim poslovima izvan domovine. Boravi u Pragu na dvoru Rudolfa II. kao njegov savjetnik. Širinom svog humanističkog obrazovanja (studij u Padovi i Veneciji, Beču i Rimu) i interesa (matematika, arhitektura, povijest, leksikografija, filozofija i dr.) ubrzo stječe svjetski ugled kao autor prvog pisanog *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae, Ungaricae*, 1595 ("Rječnika pet najuglednijih europskih jezika").

Više od Fausta, svog nećaka, njegov stric *Antun Vrančić*, ugledni humanist i visoki crkveni dostojanstvenik (nadbiskup ostrogonski), književnik i znanstvenik, imao je rijedak diplomatski talent koji je umnogomu obilježio cjelokupan njegov stvaralački bogat život. Dijeleći s Ugarskom zajedničku sudbinu s Hrvatskom, Vrančić svoju diplomatsku karijeru počinje 1530. g. poslanstvom poljskom kralju Sigismundu I., u službi kralja Ivana Zapolje, potom papi Klementu VII. Kao Zapoljin diplomat sudjeluje u brojnim poslanstvima (francuskom, engleskom kralju, poljskom, češkom), službenim putovanjima u Krakov i Rim, Beč i Carigrad, Prešov i Požun. O svemu tome posvjedočuju govori, putopisi i korespondencija te povijesna djela ovog ostrogonskog nadbiskupa i primasa Ugarske crkve te najposlije kardinala – dužnost koju zbog smrti, nije uspio realizirati.

Vrančićevo povijesno djelo o Ugarskoj povijesti od početka propadanja kraljevstva, smrću Matijaša Korvina i izborom novog kralja Ferdinanda, nezadovoljstva vazalnim položajem prema Turskoj, doba Maksimilijana i njegovih pregovora – obiluje autorovim osobnim, duboko proživljenim osjećajima, ne tek pukog objektivnog historičara, vrsnog stilista i retora (govor na svadbi poljskog kralja Sigismunda Jagelovića 1543; pozdrav austrijskom nadvojvodi Rudolfu 1572. – prilikom njegova krunjenja za ugarskog kralja u Požunu, potom kralja Češke i Njemačke i najposlije cara.²²

Poznavatelj ljudske naravi i tankočutan psiholog, kloni se Vrančić zamki “kukavne rječitosti” i govorničkih sterilnih “toposa”, oslušujući govor srca što i današnjem čitatelju s velikim povijesnim odmakom, njegovo djelo i lik čini bližim i živim. Posebice se to odnosi na epistolarij šibenskog humaniste kao “drugog čovjeka Hrvatsko-Ugarskog kraljevstva”.²³ Očituje se to posebice u pismima nećaku Faustu, u kojima on pokazuje svoju brigu za njegov studij, sklonosti, načinu života i nadu da se vrati u domovinu kao uspješna i ugledna osoba “dostojna”, kako piše, “naših predaka”²⁴ i “časti naše kuće”²⁵. Savjeti i upozorenja nećaku Faustu već ostarjela i kostobolna Antuna, govore i o poslovima, poznavanju ljudi i njihove čudi: “Kad je pak riječ o ljudima koji ti ondje zdušno laskaju i puni su krasnih obećanja, pamti ovo: ako ne budeš pazio, upast ćeš u njihovu klopku kao najveći bijednik! Zato sve slušaj, na svemu najsrdačnije zahvaljuj i zauzvrat s najvećom velikodušnošću i Ti njima nudi svoje usluge. Ali inače izbjegavaj, što više možeš, tješnje druženje s njima i ne pokazuj veću prisnost no što su pozdravi na ulici i javljanje na dvoru.”²⁶ “O tom gospodinu Badoaru i svim drugima mletačkoga roda, s obzirom na to da smo Ti u prethodnome pismu opsežnije govorili, ovdje ne želimo duljiti. Ako tamo svim ljudima takva kova budeš sve vjerovao, jako me strah da ćeš na kraju pasti u neku zamku. Pazi se da ne upadneš u nju i da nas ne uvučesh u bilo kakve obveze! Znamo mi talijansku ćud, znamo i ljude koji žive samo od spletkarenja. Zato otvori oči i gledaj, i nemoj vjerovati u sve što Ti nude ili čak obećavaju.”²⁷

Ali on ističe pritom i poštovanje i slobodu volje drugog: “Živi kako hoćeš, radi što hoćeš!”²⁸

²² A. Vrančić, *Tri spisa*, Šibenik, 2004 (prir. i prev. Š. Demo).

²³ D. Novaković, u: *Sentimentalni odgoj. Antun i Faust Vrančić*, Šibenik, 1995, str. 19.

²⁴ op. cit., str. 69 (“maioribus nostris dignusos”)

²⁵ op. cit., str. 71 (“domus nostros sollicitus”)

²⁶ op. cit., str. 75.

²⁷ op. cit., str. 81.

²⁸ “vive ut vis; agas quod vis” (op. cit., str. 77)

Dragocjene su i vrijedne Faustove refleksije o stričevu životu i objeckije o biti stričevih poslanstava²⁹ (Sigismund, Ferdinand, Maksimilijan, turski vladar Selim II., Rudolf II.). Opis moralnih kvaliteta, tjelesnog izgleda, duhovnih vrlina, sposobnosti i iskustva što ih Faust Vrančić ističe u svom životopisu ujaka:

“Provevši tako oko četrdeset godina u poslanstvima, bude napokon odlikovan položajem nadbiskupa ostrogonskoga; to je u Ugarskoj najveće dostojanstvo poslije kraljevske časti. Bilo je to doista po zaslugi, jer se na taj vrhunac ispeo bez oslanjanja na tuđu podršku, vlastitom vrlinom, usprkos dugu opiranju Sudbine. I to bi uskoro bio nadmašio da granice života nisu uže od granica vrline. No ipak, tri godine poslije bi mu pridodana još jedna služba, po dostojanstvu druga poslije one netom spomenute, koja se ondje naziva kraljevskim namjesništvom. Nosilac tog dostojanstva, kako sama riječ kazuje, u kraljevskoj odsutnosti ima njegove ovlasti; u drugim poslovima malo skromnije, ali u parnicama i tužbama ima vrhovnu vlast.

Iste je godine u Požunu, na samoj obali Dunava, pozdravnim govorom u ime svih staleža Ugarske dočekaao kneza Rudolfa i poput nekog drugog Samuela pomazao ga za kralja Ugara. Nedugo zatim oputovao je po dužnosti u Prešov da drži namjesnički sud. Papa Grgur XIII. uvrstio ga je, na molbu cara Maksimilijana i kralja Rudolfa, u najviši zbor rimske države – onaj kardinalski.”³⁰ I dalje, nastavlja: “Mnogim je darovima priroda obasula toga čovjeka. Kad je riječ o tjelesnom izgledu, bijaše vrlo visoka stasa, mila lica s nekom plemenitom dostojanstvenošću, odugačka nosa, brade spuštene sve do pojasa; sijeda mu je kosa zgodno pokrivala polovicu ušiju. Cijelo mu tijelo bijaše krhko, ali jedva bi se prikladnije moglo poželjeti za podnošenje tolikih napora: čak je i u krajnjoj starosti običavao govoriti kako više izgleda starac nego što se takvim osjeća. Što da govorim o presjajnim vrlinama njegova duha? Posjedovao je neku izuzetnu sposobnost razumijevanja najtežih stvari, koju bijaše stekao dugotrajnim iskustvom, velikim naporima tijekom cijela života, mnogostrukim poslanstvima u ime najvećih vladara svojega vremena, koje je obavio na veliku čast i hvalu.”³¹

Ove riječi možda ponajbolje ocrtavaju život i značaj ove izuzetne osobe hrvatske kulturne i duhovne povijesti, koja još može nadahnjivati potomke.

* * *

Humanist *Andrija Dudić* (*Dudith Sbardellatus, Andreas*, Budim, 1533 – Wrocław, 1589), potomak stare hrvatske obitelji iz Orahovice kraj Krapine, filozof i teolog,

²⁹ *Vita Antonii Werantii Archiepiscopi Strigoniensis et Cardinalis ac per Hungariam Locumtenentis. Auctore Fausto Verantio ...*, *Život Antuna Vrančića, nadbiskupa ostrogonskoga, kardinala i ugarskoga namjesnika. Sastavio Faust Vrančić, nećak njegov s bratove strane* (op. cit., D. Novaković).

³⁰ op. cit., str. 101.

³¹ op. cit., str. 103.

autor je brojnih djela s područja književnosti, filologije, povijesti, prava, medicine, fizike, astronomije, svestrana obrazovanja, erudit i bibliofil. Također je jedan od istaknutih diplomata renesansnog razdoblja. Poljski i talijanski student, kao papin poslanik putuje Njemačkom, Holandijom, Engleskom i Francuskom. Ostrogonski kanonik, kninski je i čanadski biskup, tajnik dvorske kancelarije ugarskog primasa Nikole Olaha. Kao delegat ugarsko-hrvatskog svećenstva sudionik je Tridentskog crkvenog sabora.³² Isticao se svojim slobodoumnim stavovima, zalažući se za slobodu savjesti i vjeroispovijesti i za toleranciju. Oštar i vrstan govornik kojeg su uspoređivali s Ciceronom, održavao je veze s humanističkim krugovima i s istaknutim pojedincima (Janko Drašković, Antun Vrančić), o čemu doznajemo iz njegove sačuvane korespondencije.³³

U diplomatskoj službi Habsburgovaca odlazi u Poljsku (Krakov), braneći tamo njihove interese.

Udaljavajući se sve više od službene politike rimske crkve, Dudić se priklanja kalvinizmu i evangelizmu, a smrću cara Maksimilijana prekida svoju diplomatsku službu, predajući se isključivo znanstvenom radu sve do smrti, pogođen epidemijom kuge.

Vjerski i politički polemičar, istovremeno nalazi vrijeme za sakupljanje, prepisivanje i prevođenje starih kodeksa, ujedinjujući tako svoja znanja i spoznaje živog svjedoka i sudionika jednog značajnog razdoblja svjetske političke, vjerske i crkvene povijesti, vlastitim svjetonazorom o mogućnostima ljudskog djelovanja, čovjekove slobodne volje, razuma kao čimbenicima povijesna događanja. Dudićev lik i djelo jedan je od niza primjera i potkrepa veza i idejnih bliskosti stranih i hrvatskih humanista.³⁴

* * *

Istaknuti hrvatski latinist, dubrovački pjesnik, filozof i znanstvenik *Benedikt Stay* (Dubrovnik, 1714 – Rim, 1801), jedan među slavnom četvoricom rimskoga kruga hrvatskih latinista (R. J. Bošković, K. Stay, R. Kunić, B. Džamanja), između ostalog bio je i ugledan diplomat. Papa Benedikt XIV. postavlja ga za tajnika za dopisivanje Vatikana sa stranim vladarima (1769. g.). On obnaša i niz drugih crkvenih i javnih dužnosti (arhiprezbiter crkve Sv. Jeronima, posreduje u poslovima Dubrovačke Republike).

Vrstan pjesnik, autor didaktičkog epa na latinskom jeziku o Descartesovoj prirodnoj filozofiji, poznavatelj učenja G. Galileja, J. Keplera i I. Newtona, Stay je oduševljen Boškovićevom prirodnom filozofijom i njen pjesnički tumač.

³² *Govori na koncilu u Tridentu 1562. godine*, "Mogućnosti", 8/10, 1991, str. 737-774.

³³ L. Scholz, *Epistolarium philosophicarum*, Francfurti ad Maenum, 1598³; (ep.) *Ad Antonium Verantium*, u: A. Vrančić, *Opera omnia*, 20, Pestini, 1865.

³⁴ D. Caccamo, *Eretici italiani in Moravia, Polonia, Transilvania*, Firenze-Chicago, 1970, str. 145-150; Ž. Puratić, *Hrvatski humanist Andrija Dudić*, "Mogućnosti", 1991, 8-10, str. 724-736.

Stayevi filozofski epovi, pisani u heksametrima na latinskom jeziku, značajni su kako za hrvatsku tako i europsku povijest filozofije, posebice za razumijevanje fundamentalnih pojmova Newtonove filozofije univerzuma, aksioma i zakona Newtonove fizike, matematike i optike. Posjedovao je vrstan versifikatorski dar izlaganja filozofskog sadržaja, jednako tako i jezičko-stilsku i retoričku umješnost. Njegove pohvale i govori odaju osobu obrazovanu,iskusnu i vještu u diplomatskom ophođenju, kako to pokazuje i govor u povodu smrti poljskoga kralja Fridriha Augusta III., pape Klementa XII., ili pohvalni govor papi Leonu X.

* * *

Jedna od grandioznih pojava hrvatske i europske povijesti je i *Juraj Križanić* (Obrh, kraj Ozlja, 1618 – Kahlenberg kraj Beča, 1683), polihistor, teolog, filozof i politolog, “najsajjnija pojava u društvenim znanostima kod Hrvata tijekom XVI. stoljeća”.³⁵

Misaono-idejno Križanićev je opus i životni put određen već rano njegovim humanističkim i filozofskim studijem. Idejom panslavizma kao jedinim rješenjem raskola slavenskih naroda bio je potaknut djelom i idejama sadržanim u “Comentarii de rebus Moscoviticis” (“Komentarima o moskovskim stvarima”) Antuna Possevina, papina poslanika kod Ivana Groznog. Križanić nastoji uvjeriti vladare i narode vlastita vremena u potrebu reformi u cilju oslobađanja slavenskih zemalja, koje proizlaze iz njegovih stavova o svjetskoj državničkoj mudrosti i principima na kojima počiva, održava se i stječe trajnu slavu umni vladar. Njegovi razgovori i napuci o vladateljstvu posebice se odnose na značenje i ulogu savjetnika u vjerskim i političkim kontroverzama i u vođenju poslova vladatelja, koji, ma kako bili mudri, ne mogu sagledati sve što je moguće uraditi bolje. Otud njegovi savjeti u priručniku “Obretalo” pogađaju ne samo političku, nego i ekonomsku, kulturnu i vjersku, misaonu i duhovnu problematiku, posebice reflektirajući o filozofskim namislima na kojima počiva Europa i svjetska kultura – uma i slobode – namislima kojima se vodi pri svojim poslanstvima (u namjeri da koristi papi, kao tumač, historiograf ili knjižničar, ili caru ruskom. Križanićeve su ideje nailazile na razumijevanje i zauzimanje kardinala i rimskih diplomata, u savjetnika pape Aleksandra VII., kardinala Brancacija, bibliotekara Vatikanske knjižnice L. Holstensiusa i dr.) kao i životnim odlukama, primjerice odbijanju visokih dvorskih službi (rektora Ilirsko-ugarskog zavoda u Bologni, dvorske službe kod bana Ivana Draškovića, grofa Petra Zrinjskoga). Značajne su u tom smislu Križanićeve inicijative i rad u rimskoj i ruskoj diplomaciji posebno oko pitanja odnosa s Turcima.³⁶

³⁵ V. Stipetić, *Povijest hrvatske ekonomske misli (1298-1847)*, Zagreb, 2001, str. 371.

³⁶ I. Golub, *Život i djelo Jurja Križanića*, Encyclopaedia Moderna, 18, 1971/72, str. 50-61.

Prihvatajući mjesto prevoditelja u ministarstvu vanjskih poslova u Moskvi, filozof i teolog, politički reformator, dominikanac ne za dugo, ostaje on čitavog svog života ("nekorisni") tražitelj mudrosti, kako čitamo iz njegovih pisama caru.³⁷ Ukazuje na to njegov životni put i sudbina, izgnanstvo u Sibiru, njegov kraj i svrha i smisao njegova vanjskopolitičkog nastojanja kako za uspustavljanjem crkvenog jedinstva Rusije i rimske Crkve, tako i za ozbiljenjem svjetovne kraljevske mudrosti i vječne istine³⁸. To je ujedno i cilj i motiv mnogobrojnih njegovih poslanstava i sadržaj niza političkih pisama.

Križanić ističe: "Svjetska državnička mudrost sažeta je u ovim dvjema riječima: "Poznaj sam sebe. Ne vjeruj tuđincima."... "Kako obični ljudi obmanjuju jedni druge, tako obmanjuju i kraljevi kraljeve i narodi narode. Jedino se onaj čovjek ne može obmanuti koji ne vjeruje. Ovih se riječi drži kao vječne istine: Nitko nikada ne čini nikakva dobra radi bližnjega svojega, nego radi sama sebe i radi svoje koristi. I zato se onaj koji vjeruje ljudima lišava svojih nada. Uzrokom je svim i najvećim nevoljama našega naroda, što sami sebe ne poznajemo, a tuđincima vjerujemo."³⁹

Zbori Križanić o savjetnicima, njihovim manama i kvalitetama, o darovima ljudskim, razumu i mudrosti i rukama, o mrtvim savjetnicima, knjigama kao najboljim i najvjernijim prijateljima, o mrtvim savjetnicima koji slobodno govore istinu.

Mudrost se valja učiti stoga kako Križanić obrazlaže o njenoj svrhovitosti i potrebitosti, "od dobrih učitelja, knjiga i savjetnika."⁴⁰ Mudrost nevidljiva, stoga nežuđena i netražena, zahtijeva studij bogoslovlja, filozofije i jezika, izvore pravoga bogatstva i slave, zahtijeva opismenjivanje neukih, pretpostavke spoznaje istine, suprotne lažnoj mudrosti. Znanje ili poznavanje stvari po uzrocima, mudroljublje, točnije skrb i volja za mudrošću stoga su osnovom političke mudrosti. Svaki razuman čovjek tako mora biti filozof – u stvarima kojima se bavi. Posebice se to odnosi na političara ili državnika. Filozofija stoga kao *brižna* i *promišljena razboritost* i prosuđivanje (duhovna i svjetovna) i njena umijeća uče vladanju. Kraljevskoj je mudrosti ili politici, kao najplemenitijoj nauci prema Križaniću,

³⁷ V. I. Golub, *Biografska pozadina Križanićevih djela*, u: *Život i djelo Jurja Križanića*, Zagreb, 1974, str. 87–88.

³⁸ A. Pažanin, *Pojam mudrosti u filozofiji Jurja Križanića*, u: *Život i djelo Jurja Križanića*, op. cit., str. 7–14.

³⁹ J. Križanić, *Politika ili razgovor o vladateljstvu* (15. 4. 1663), u: *Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća*, PSHK, knj. 11, str. 306.

⁴⁰ J. Križanić, *Politika*, Golden Marketing, Narodne novine, Zagreb, 1997, str. 169. (Lat. Prev. M. Malinar, R. Venturin)

pripadna politička razboritost koja najviše priliči upravo vladarima i njihovim savjetnicima⁴¹.

Samospoznaja, spoznaja ljudske naravi, jezika, života, domovine, zakona i običaja, snage i slabosti naroda, poznavanje vlastita neprijatelja, sposobnosti pravog razlučivanja različitih savjeta, njihove koristi i štete, postaju temeljem prave mudrosti koja se ogleda u sudbini naroda: "...da smo bili poznavali i procijenili svoje neznanje i tupost svojega razuma, dakako da se ne bismo nipošto s drugim prelukavim narodima upuštali u mnogobrojne rasprave, ugovore... traženja i svakojaka pregovaranja, kao što smo činili, niti bismo toliko puta bili prevareni, niti ismijani od svih naroda kao glupaci i mnogo toga tužnoga izbjegli bismo što sada moramo trpjeti"⁴².

Politička opreznost kako je Križanić iz vlastita iskustva i povijesnih činjenica apostrofira imaju svoju osnovu upravo u njegovu filozofski definiranom stajalištu o uzročno-posljedičnim zadanostima o kojima valja voditi računa u svakoj pomisli, odluci i činu, jer "razuman čovjek mora suditi o stvarima dvojako. Prvo, kakove su stvari, *kakove one obično bivaju* i kakove *mogu biti*" (potc. Lj. Sch.). I nastavlja, donoseći zaključak koji posebice vrijedi u sferi političke mudrosti, odnosno pogađa narav savjetnika – umješna i uspješna diplomata:

"S jedne strane mi moramo biti u svemu priprosti kao golubovi, to jest srcem moramo vjerovati, u sve se uzdati, sve dopuštati, sve podnositi, smatrati sve ljude za najvjerniju braću i sl. S druge strane, mi moramo biti mudri kao zmije, ne vjerovati ni jednomu tuđincu, ne uzdati se u njih, ne dopuštati k sebi ni jednoga od njih i ne smatrati da nam netko od njih može postati vjeran brat ili nam biti na korist"⁴³.

Spomenute političke temelje ("Poznaj sam sebe", "Ne vjeruj tuđincima"), Križanić povezuje s veličanjem srednjega razuma i srednje jakosti, umjesto najizvršnijeg razuma naglašavanjem lukavosti i opreza – poslanika, koji posebice pogađaju bit poziva pravog savjetnika, navlastito staleža "mudrosnih znalaca":

"Neki drže da treba slavu, čast i veličinu vladara temeljiti na ovim trima principima: 1. Tuđincima pokazivati prekrasna i skupocjena odijela, opremljenu vojku, vladarevo srebro i državnu imovinu. 2. Njima, tuđincima, poslanicima i trgovcima, darivati bogate darove. 3. Mnoge tuđince držati u službi s velikom plaćom bez ikakva posla i bez potrebe, jedino radi dičenja i njihova laskanja. No, tko tako misli, kruto se vara i obmanjuje svoje vladare. Tašta je slava moriti svoje gladau da se nasite tuđinci. Ostali narodi ne cijene takav rad, već ga nasuprot osuđuju i ismijavaju.

⁴¹ J. Križanić, *O političkoj mudrosti*, op. cit., str. 177.

⁴² ib., str. 178, 179.

⁴³ ib., str. 178, 179.

Nije kraljeva slava u tome što tuđinci primaju od njega bogate darove, osim u nekim opravdanim slučajevima. Njegova je slava kad se ne da prevariti ni nadmudriti u trgovini i prilikom pregovora⁴⁴. Križanić u tome slijedi primjere iz svetopisamske tradicije, antičke i moderne povijesti, ljetopisa i različitih izvora, navodeći pritom brojne primjere izaslanstava, nerijetko sa sramotnim i uvredljivim ishodima za narode i krune⁴⁵.

Križanić se realno kritički osvrće na narav vladara i njihovih podanika kao i savjetnika, imajući na umu osnovni svoj prosvjetiteljski cilj zasnovan na odgoju, velikom znanju i povijesnom iskustvu 17. stoljeća: borbe za političko oslobođenje slavenskih naroda, vezanih i uz njegova filozofska i teološka poimanja zbivanja, povijesnosti, sadašnjosti, prošlosti i budućnosti. Njegov *Razgovor o vladateljstvu*, idejama panslavizma, nove znanosti, modernim mislima o interkulturalnosti i ujedinjenju Europe, sadrže i neke značajne uvijek aktualne misli i za hrvatsku i europsku političku i diplomatsku povijest, a njegova autora s razlogom drže hrvatskim kršćanskim Sokratom.⁴⁶

Literatura

- F. Rački, *Ivan Ravenjanin, učenik Petrarkin, dubrovački kancelar (1384–1387) kano preteča humanizma u Dubrovniku*, RAD JAZU, LXXIV, 1885, 162.
- K. Jireček, *Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner*, Archiv für slavische Philologie XXVI, 1904, 191.
- J. Tadić, *Pisma i uputstva dubrovačke republike*, Beograd, 1935.
- I. T. Mrnavić, *Govor na pogrebu Fausta Vrančića [Venecija 1617]*, Šibenik, 1953 (dvojez. izd., prev. O. Perić)
- M. Kurelac, *Correspondence consulaire de Raguse*, t. I. (1700–1798), »Archives Nationales de Paris«, Paris, 1955.
- D. Kniewald, *Joannes Conversini de Ravenna, dubrovački notar 1384 – 1387*, Glas SAN, CCXXIX, 1957, str. 39-160.
- B. Krizman, *Diplomati i konzuli u starom Dubrovniku*, Zagreb, 1957.
- D. Zlatarić, »... Đurđu knezu Zrinskomu«, u: *Zbornik proze XV. i XVI. stoljeća*, PSHK, knj. 11, Zagreb, 1972.
- I. Golub, *Biografska pozadina Križanićevih djela*, u: *Život i djelo Jurja Križanića*, Zagreb, 1974, str. 87-88.
- Misao i djelo Ivana Stojkovića (1390/93–1443)*, zbornik radova, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980.

⁴⁴ J. Križanić, *Politika, ili razgovor o vladateljstvu*, PSHK, op.cit., str. 306.

⁴⁵ usp. op. cit., str. 328.

⁴⁶ A. Pažanin, *Uvod u Križanićevu Politiku*, u: Juraj Križanić, *Politika*, op. cit., str. 60.

- Znanstveni skup u povodu 300-obljetnice smrti Jurja Križanića (1683–1983)*, zbornik radova, I, II, Zagreb, JAZU, 1985, 1986.
- B. Kotruljević, *O trgovini i o savršenom trgovcu*, Dubrovnik, 1989. (dvojez. izd., prev. Ž. Muljačić)
- S. Brodarić, *Mohačka bitka 1526*, Vinkovci, 1990. (prev. S. Sršan)
- Govori na Koncilu u Tridentu 1562. godine*, »Mogućnosti«, Split, 8/10, 1991. str. 737-774.
- Ž. Puratić, *Hrvatski humanist Andrija Dudić*, »Mogućnosti« Split, 8/10, 1991, str. 724-736.
- M. Šišak, *Iz povijesti političke misli. Polikarp, Petrić i Gučetić i pitanje početka hrvatske političke znanosti*, »Politička misao«, vol. XXXI, 3, 1994, str. 153-168.
- K. Pranjić, *Erasmii Rotterodami Echo und Receptio in Croatia*, Russian literature, 37, 1995, str. 587-602.
- Sentimentalni odgoj. Antun i Faust Vrančić*, Šibenik, 1995. (prev. D. Novaković)
- J. Križanić, *Politika*, Golden Marketing i Narodne novine, Zagreb, 1997 (prev. M. Malinar, R. Venturin).
- B. Lučin, *Korespondencija Jakova Baničevića i Erazma Rotterdamskog*, »Godišnjak grada Korčule« 3, 1998, str. 41-60.; isti, *Erazmo i Hrvati 15. i 16. stoljeća*, »Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine«, 59-60, 2004. str. 5-29.
- Ivan Polikarp Severitan, *Monoregija*, Golden Marketing i Narodne novine, Zagreb, 1998. (prev. B. Nikšić, Z. Blažević)
- Peter Pavel Vergerij ml. Polemični mislec v Evropi 16. stoletja ob 500 – letnici rojstva*, »Acta Histriae VIII.«, Koper, 1999.
- N. V. Gučetić, *O ustroju država*, Golden Marketing i Narodne novine, Zagreb, 2000 (prev. S. Husić, N. Badurina).
- Filip de Diversis, *Dubrovački govori u slavu ugarskih kraljeva Sigismunda i Alberta*, HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2001.
- Š. Jurić, *Iz muzeja hrvatske knjige*, Zagreb, 2000.
- Lj. Schiffler, *Vetera et nova. Hrvatska filozofija u europskom kontekstu*, Zagreb, 2003.
- A. Sinković-F. Zenko, *Vatikanska diplomacija (razgovor)*, »Kana«, 9/380, 2004, str. 10, 11, 14.
- A. Vrančić, *Tri spisa*, Šibenik, 2004. (prev. Š. Demo).

SUMMARY

The European Context of Culture and Diplomacy (A History of Philosophy Approach)

The paper expounds some of the basic philosophical tenets and elements of the essence, the being, nature, methods, and organizations of Croatian centuries-old continuous diplomatic activities in the context of a European-wide spiritual-historical and cultural space. Noting certain cultural parallels, similarities and contacts, the authoress points at the wide scope of issues and aspects (anthropological, ethical-moral, legal, economy, trade, political, religious, and other ones) in the works and activities of numerous thinkers from the earliest periods to the late 18th century, distinguished humanists, eudites and polyhistorians, authors, philosophers, historians, orators, the “ambassadors” of Croatian philosophy and science, as well as prominent diplomats, consuls, ambassadors and counsellors at home and throughout Europe (I. Stojković, N. Modruški, F. T. Andreis, I. Polikarp Severitan, M. A. de Dominis, K. Ranjina, N. V. Gučetić, S. Gradić, F. and A. Vrančić, A. Dudić, B. Stay, J. Križanić). By their theoretical reflections, works, and treatises, as well as speeches concerning governing, diplomatic missions, ideas and concepts of improvement, politically, socially, and culturally of individuals and communities, by their affirmations of the ideas of common sense, accord, peace, unity, justice, and tolerance, in both domestic and foreign relations, but also by their practical actions, they contributed to the general knowledge of the role and significance of diplomacy as an integral part of culture, the basis of human dialog and communication. The authoress explains some of their philosophical dimensions in the context of the history of cultures and civilizations, elaborating the issues of the philosophies of life and man of the old Croatian philosophical heritage, its modern qualities, and its significance in modern society.